

Наталія Салтан

ЖАЛУВАНА ГРАМОТА ТА ПОРТРЕТ МЕНСЬКОГО СОТНИКА ГНАТА ВАСИЛЬОВИЧА САХНОВСЬКОГО: АРХЕОГРАФІЧНИЙ ТА ІКОНОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена дослідженню двох маловідомих артефактів козацької доби, що зберігаються в Сосницькому краєзнавчому музеї ім. Ю. С. Виноградського. Це так звані жалувана грамота та портрет менського сотника Гната Васильовича Сахновського.

Проведено археографічний аналіз тексту грамоти. Встановлено, що змістовна сторона даного документа є індикатором складних політичних та соціально-економічних процесів, притаманних Гетьманщині на поч. XVIII ст. Специфічний характер цього першоджерела містить низку історичних закономірностей, які з часом проявлять себе і стануть фатальними в долі козацької еліти та української держави.

Здійснено типологічну характеристику портрета даної персони. Визначені основні художньо-іконографічні параметри цього унікального живописного твору Північного Лівобережжя.

Ключові слова: власність, грамота, козацька старшина, Московія, портрет, сотник, царський титул, російські чиновники.

Історія українського козацтва, яка останнім часом стає все більш і більш популярною, інколи зосереджує увагу на дослідженні окремих історичних постатей. Поряд з визначними особистостями козацької доби – гетьманами України Б. Хмельницьким, П. Дорошенком, І. Мазепою, П. Полуботком – увагу дослідників привертають і менш відомі особистості – представники регіональних еліт.

Однією з таких персоналій є постать **Гната Васильовича Сахновського (? – 1734)**, менського сотника та чернігівського полкового обозного. Старшина є досить цікавою особистістю. Відомо про нього небагато.

Окремі факти його діяльності фіксує один з корифеїв генеалогічних досліджень XIX – початку XX ст. В. Л. Модзалевський у своєму знаменитому «Малоросійському родословнику». Ця монографія стала першим базовим і фундаментальним дослідженням низки козацьких родоводів, зокрема і Сахновських [19]. Геральдичні аспекти династії менських сотників подано у «Малоросійському гербовнику», укладеному вченими В. К. Лукомським і В. Л. Модзалевским [18].

Постать Гната Васильовича як полум'яного борця за возз'єднання України з Росією фігурує в етнографічних статтях менського краєзнавця Д. П. Калібаби [9–12]. Художній образ менського сотника Г. Сахновського створив український письменник І. М. Корбач. У своєму романі-хроніці «Сотники» Іван Михайлович описує події XVIII ст., в яких фігурують представники роду Сахновських, зокрема і Гнат Васильович [13].

У оновленому форматі родинні зв'язки представників цього козацько-старшинського роду спробував систематизувати В. В. Кривошея [14–17]. Деякі відомості про Сахновських містять також монографії В. Заруби. У них автор подає короткі

© Салтан Наталія Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Харківської державної академії фізичної культури.

автобіографічні довідки про представників цього роду [2–3]. Роль і місце згаданої династії в історії Менщини за часів козацтва робить спробу дослідити Д. В. Казіміров [5–8]. Описанню легендарної історії про «золоту комору», яка безпосереднім чином пов'язана з постаттю Гната Сахновського, присвятив декілька публікацій О. М. Салтан [21–24].

Водночас, попри низку досить ґрунтовних досліджень, присвячених окремим епізодам життєдіяльності менського сотника, жоден із дослідників не приділив увагу аналізу портрета й грамоти, які зберігаються у Сосницькому краєзнавчому музеї ім. Ю. С. Виноградського.

Грамота має паперову основу. Текст написано класичним скорописом друг. пол. XVII – поч. XVIII ст. [див. мал. №1].

Текстуру даного документа можна умовно розділити на три частини. *Прелюдія (титлярна передмова)*, де зазначені регалії особи (московського царя Петра I. – Прим. **Н. С.**), яка формально ініціювала процес приватизації майна, зазначеного в грамоті.

Основна частина (процедура передачі власності). Її сутність стосується персони менського сотника Ігнатія Васильєва (Гната Васильовича Сахновського. – Прим. **Н. С.**), удостоєного честі отримати підтвердження на маєтності, раніше виділені гетьманом **Іваном Іллічем Скоропадським (1708 – 1727)**.

Нарешті третя складова жалуваної грамоти – *завершальна частина (цивільно-правова)*. У ній зазначається юридичний механізм впровадження й закріплення права власності.

Цей історичний документ, скріплений підписом російського вельможи **Гаврила Івановича Головкина (1660 – 1734)**, який, виконуючи доручення Петра I, виступив у ролі виконавця монаршої волі. Свідченням «*высочайшего волеизъявления*» є наявність сургучевої печатки. Вона поставлена на паперовій підкладці ромбовидної форми зі закругленими частинами по чотирьох сторонах.

Верхній кут ромбу перекриває центральну частину останнього абзацу тексту. У документі зазначена дата 17 січня 1709 р. та назва населеного пункту, де адресат її отримав, – місто Суми.

Беручи до уваги дані про адресата, можна стверджувати, що грамота та портрет належали родині Сахновських. Досить довгий час (поряд із родинним гербом) наявність цих речей була однією із ознак родовитості й свідченням прихильності московської влади до представників родини Сахновських. Утім, у буремні революційні роки наявність даного документа вкупі з дворянською приналежністю становила небезпеку. Представники династії покинули родинне обійстя в місті Мена Чернігівської губернії і подалися світ за очі.

Можливо, Сахновські намагалися позбавитися небезпечного баласту чи в умовах громадянської війни грамота і портрет просто загубилися. Ці речі могли вкрасти або привласнити в будь-який інший спосіб селяни чи міщани, які досить часто грабували дворянські маєтки. Не виключено, що якийсь пан або пани Сахновські віддали її на зберігання вірній людині, що мала охороняти реліквію до кращих часів.

Менський краєзнавець **Дмитро Панасович Калібаба (1925 – 2005)** у одній зі своїх статей вказував, що «грамота була виявлена Юрієм Виноградським, у пана Покрашенка – мешканця села Киселівка Менського району» [9; 11].

Хто ця людина, яким чином ці артефакти опинилися у неї, Калібаба не конкретизує. Як відомо, **Юрій Степанович Виноградський (1873 – 1965)** у 1917 – 1921 рр. завідував збереженням старожитностей Чернігівської губернії. Здійснюючи пошук та інвентаризацію старовинних артефактів, Юрій Степанович міг випадково натрапити на грамоту і портрет Гната Сахновського. За відсутності на той час музею у місті Мена, знайдене він перевіз до Сосниці, де вони і зберігалися у його приватній колекції.

Після відкриття у 1920 р. Сосницького краєзнавчого музею ці предмети старовини стали одними з перших його експонатів. У цьому закладі вищезазначені історичні першоджерела зберігаються й дотепер [25–26].

Цікаво проаналізувати зміст жалуваної грамоти Гнату Сахновському. Стиль та

зміст її написання належать до класичних зразків російського документознавства доімперського періоду. Як завше, на початку здійснюється титулярна ідентифікація монарха в особі Петра I. Вона мало чим відрізняється від титулярного статусу його батька – московського царя **Олексія Михайловича Романова (1645 – 1676)**, але суттєво контрастує на тлі регалій імператора Петра Великого [див. таблицю №1].

Так звана монарша воля, точніше «высочайшее волеизъявление» є своєрідною прелюдією і в той же час персоніфікацією адресата. Беручи до уваги дату – січень 1709 року, варто зауважити, що цей рік значною мірою став переломним для Московії. З кінця 1708 р. театр Північної війни перемістився в Україну. Московський цар вже показав свою силу, знищивши 2 листопада 1708 місто Батурин. Уже видано наказ про створення Київської губернії (1708), а гетьман Іван Скоропадський став слухняним виконавцем його волі. Попри це, Петро I не додає до своїх титулів нові звання, адже «князем всея Малыя России, Самодержцем Киевским, великим князем Черниговским» іменувався ще його тато.

Щедра монарша воля, яка є своєрідною преамбулою наступних частин грамоти, подається як прояв великодушності Московського царства в особі царя.

Наступна частина тексту грамоти – *мотиваційна*. У ній акцентується увага на акті колабораціонізму з боку менського сотника. Цьому факту присвячені наступні рядки: «пожаловали... сотника Игнатия Васильева за его к нам великого государю службы и показанную верность в настоящей случай измены бывшего гетмана Мазепы». Таким чином, «шляхетний» перехід Гната Сахновського на бік царя протиставляється зраді **Івана Степановича Мазепи (1687 – 1709)**, який здійснив «аморальний вчинок, а тому не міг вважатися гетьманом».

У той же час варто спростувати помилкову версію низки дослідників щодо компенсаторної ролі маєтностей (нібито дарованих менському сотнику) як плати за антишведську позицію Сахновського чи так званий «розрахунок Юди» [4; 9–11]. Іншими словами, Гнат Сахновський разом із жалуваною грамотою отримав підтвердження на володіння тим, що 7 січня 1709 року було надано йому гетьманом Скоропадським окремим універсалом. «... За верный его к нам службы велеть на вешепомянутые ему данные мельницы и грунта дать нашу царского величества жалованную подтверждающую грамоту и притом своем челобитье объявил он подданного нашего гетмана Ивана Ильича Скоропацкого уневерсал, данной генваря 7 нынешнего 1709 года, в котором написано, что дает он, подданный наш гетман ему, сотнику Менскому за прежние свои за настоящие верные службы во владение до ласки своей войсковой два сельца Величковку и Хвеськовку, в сотне Менской обрабатающиеся, с мельницею переднею, в селе Хвеськовке обретающеюся, да мельнице на гребле Менской Федора Кучора и Никифора Губского с двумя камнями крестьянскими», – наголошується в тексті.

Царське підтвердження прав на володіння маєтностями, отриманими від гетьмана, – це основне кредо жалуваної грамоти Гнату Сахновському.

Така легітимізація власності передбачала досить складну процедуру. Отримавши від очільника козацької держави універсал на володіння нерухомістю в межах підвладної йому території, сотник повинен був написати чолобитну до царських вельмож з проханням підтвердити це право. Московська влада не просто втручалась у внутрішні справи Гетьманщини – вона, володіючи дозвільно-затверджувальною можливістю, фактично нівелювала роль гетьмана України та гетьманської канцелярії. До створення Малоросійської колегії залишалося чекати ще довгі 11 років, але царська адміністрація вже почала процедуру обмеження суверенних прав Української держави. Такий стан речей був не просто грубим порушенням поваги до вольностей Війська Запорозького, він фактично запроваджував двовладдя в Україні.

На особливу увагу заслуговує персона та роль гетьмана України в цих процесах. Виступаючи в ролі проміжної ланки, Іван Скоропадський перетворювався на можновладця, який «царює, але не править». Його статус та регалії позиціонуються як «... подданного нашего войска Запорожского обоих сторон Днепра». Насправді Скоропадський не мав влади над Правобережжям. Йому фактично не підпорядковувалася

Запорозька Січ. У грамоті він згадується як підданий московського царя. Наявним є штучне нівелювання посадовця більш вагомого рангу (гетьмана) порівняно з менш значущою персоною (сотником).

Таку позицію можна пояснити непевністю воєнно-політичної ситуації. Адже шведський король із усією армією знаходився в Україні. Московитів підтримала частина старшини, але не місцеве населення. Гетьман один – а сотників багато. Незважаючи на низький ранг пересічного козацького центуріона, московські вельможі чудово розуміли, що від позиції регіональних князків залежить прихильне ставлення мешканців адміністративно-територіальних одиниць Гетьманщини. Найдієвішим способом завоювання прихильності регіональних еліт була щедрі роздача ґрунтів, лісів, пасовиськ та млинів, які сприяли збільшенню козацького добробуту.

Відсуваючи владні можливості гетьмана на другий план, Гаврило Головкін наголошує, що «... великий Государь и Великий Князь Петр Алексеевич всея Великия и Малыя и Белья России самодержец... . величества пожаловал ево Игнатия Васильева за ево великому Государю верность... . вышепоказанными данными селами, мельницами и ево купленным займищем повешеписанному подданного нашего гетмана уневерсалу владеть и всякие доходы со оных употреблять свободно для чего в подтверждение и сию нашу великого Государя жалованную грамоту за наши цареваго величества печатью дать ему повелели».

Формально московити захищають і права рядових козаків, чітко розуміючи, що можливе їх закріпачення може призвести до соціального бунту проти Московії: «А ежели в тех селах живут казаки, и оным бытъ содержанным при прежних правах и вольностях своих без нарушения».

Попри, здавалось, декларативний характер приватизації нерухомого майна, царська влада запроваджує ефективний механізм реалізації цієї процедури. «При том он, гетман, ему, сотнику, подтверждает во владение займище ево власное под селом Величковкою, у мельника величковского купленное, дабы во владении ему тех сел, займища и в отбирании с мельниц части войсковой належщей никто из полковников и старшин и рядовых не чинил нималой помешки и препятія».

Звернемо увагу на наглядно-юстиційну роль гетьмана, який мав втихомирювати можливих заздрісників і забезпечити виконання цього рішення. Отже, дарував землі та маєтки цар, а гетьман повинен був лише втілювати його волю. Цей юридичний нюанс є яскравим індикатором поступового обмеження суверенних прав Гетьманщини, яка, попри наявний суверенітет, фактично потрапляла в залежність від іншої держави.

У цій ситуації українській гетьман перетворювався на намісника Московії, який був умовним утримувачем влади у призначеній царем префектурі. Російська влада діяла за римським принципом **divide et imperia** (лат. «розподіляй і володарюй». – **Н. С.**). Це забезпечувало їй прихильність з боку української шляхти, яка завжди поважала щедрість та силу.

Чинник формальної протекції з боку царської влади гарантував Гнату Сахновському майже пожиттєве право обіймати посаду менського сотника і навіть стати чернігівським полковим обозним. Упродовж XVIII ст. його нащадки в різні роки будуть посідати адміністративні й військові посади на теренах Чернігівського та Полтавського полків. Право на маєтності перетвориться на охоронну грамоту роду Сахновських. Факт прояву царської милості буде важливим аргументом у ході численних тяжб та судових спорів, що стануть справжнім випробуванням для цієї династії.

Як не дивно, але саме жалувана грамота канцлера Головкіна стане своєрідним талісманом, що буде сприяти карколомній кар'єрі та інтенсивному збагаченню представників роду Сахновських, перехід із козацького до дворянського стану [18].

Наявність грамоти як прояв довіри стане чи не найголовнішою інтригою для наповнення легенди про так звану «золоту комору» Г. Сахновського [21–24].

Серед творів живопису XVI – XVIII ст. козацький портрет займає одне з провідних місць, поступаючись лише іконопису. Попри нерозвинутість інших художніх жанрів, зображення людини дуже швидко зайняло пріоритетні позиції, інтенсивно розвиваючись у період так званого козацького бароко. Каталізатором популярності

портретного жанру стала національно-визвольна війна 1648 – 1657 рр. Прагнучи залишити по собі пам'ять, представники українського козацтва виступали замовниками портретних образів, які створювали іконописці, а подекуди й професійні митці.

З часом їх доля перетворювалася на пригодницький роман. Портрети представників української козацької еліти планомірно знищувалися або приховувалися від широкого загалу царською владою. У радянський період історії цей процес було продовжено. Лише незначна їх частина дивом збереглася, незважаючи на цілеспрямоване полювання за художніми образами представників української політичної еліти XVI – XVIII ст.

Зразки портретного живопису нової доби надруковано у фундаментальній документальній збірці «Україна – козацька держава» [28]. Це найбільш повне енциклопедичне видання відомих артефактів цього періоду української історії.

Станковий живописний образ менського сотника являє собою індивідуальне портретне бюстове зображення у три чверті повороту.

Зафіксований невідомим художником портрет виконаний олійними фарбами на художньому полотні. Формат робочої частини картини 39x32 см. Відповідно до типологічних характеристик історичних портретів XVII – XVIII ст., запропонованих українським вченим **Оленою Суховаровою-Жорновою**, зображення менського сотника Г. Сахновського відповідає наступним критеріям:

1. **За утилітарним призначенням:** *світський, кабінетний («кімнатний»).*
2. **За ознаками написання:** *погрудне зображення, з безпредметним фоном.*
3. **За формою та композиційним рішенням:** *парадний портрет однієї особи.*
4. **За соціальним розшаруванням:** *козацький портрет.*
5. **За манерою виконання:** *парсуний.*

На портреті ми бачимо вже не молоду, але й не зовсім стару людину, специфічні риси дрес-коду якої вказують на її приналежність до козацького стану [див. мал. № 2].

Чорне (без сивини) проріджене волосся на голові утворює тип традиційної української зачіски, яку в козаків називали «під макітру» [1, с. 239].

Овалоподібне засмагле обличчя середньої повноти дозволяє вважати, що портрет писався влітку або ж людина, зображена на ньому, нещодавно повернулася з турецького походу. Цибулиноподібна голова, яку передав художник, є ознакою неабияких інтелектуальних здібностей, а можливо, навіть геніальних рис, притаманних цій персоні. Шкіра досить гладка без рубців та шрамів. Високе чоло по горизонталі перетинають глибокі зморшки, однак на інших частинах обличчя вони відсутні. Великі карі очі, посаджені досить широко, що є свідченням гарного біокулярного зору. Густі чорні брови, так само, як і волосся, не мають сивини, що є свідченням певної стресостійкості цієї людини. Темні, злегка закручені вуса, губи та підборіддя з ямочкою утворюють нижню частину обличчя.

Чоловік, зображений на портреті, зодягнений в урочисту свитку, зі стоячим комірцем жовтого кольору; білу парадну сорочку, на якій замість верхнього гудзика пришпилено невеличку брошку з перлів, що виступає як елемент декору.

Кастова частина брошки має складну форму у вигляді квітки, овалоподібну серцевину якої по колу доповнюють прикріплені невеличкі намистини.

Задній фон портрета відсутній, що є критерієм його безпредметності.

Відсутність пишності та гротеску є свідченням домашнього вжитку даного художнього твору. Суворий ієратизм і репрезентативність тут практично нівельовані. Як результат поглиблюється психологічний зміст картини. Обличчя змалюваного персонажу без будь-якої зовнішньої репрезентації розкривається в слідах минулих переживань його життєвого шляху.

Картонна табличка, яка є складовою частиною цього експонату (портрет сотника – **Н. С.**) Сосницького краєзнавчого музею, містить загальну інформацію [26].

У ній, зокрема, зазначено, що автор цього портрета невідомий. Треба думати, що менський сотник за життя вирішив залишити нащадкам свій образ. Для цього він запросив майстра портретного живопису, що мав мешкати десь неподалік. Ним міг

бути маляр-священик або ж професійний художник. За помірну ціну або ж за певні послуги хтось з цих людей мав з натури написати портрет сотника. Хто ця людина – достаменно невідомо.

Український історик **В. Заруба** висловлює думку щодо більш пізнього написання цього мистецького твору. На його думку, людина, зображена на цьому портреті, це не Гнат Васильович [Васютинський] Сахновський, а його син – **Іван Гнатович [Васютинський] Сахновський (1677 – 1768)**, який також обіймав посаду менського сотника у 1723 – 1739 рр. [2–3]. Портрет був написаний не в першій, а в другій половині XVIII ст. Автор аргументує свою точку зору особливостями козацької моди цього періоду, елементи якої нібито чітко видно на портреті.

Однак у такому разі є певна вікова невідповідність. Якщо уявити, що менський сотник позував художнику в той час, коли він був ще при владі або напередодні відставки – йому мало б виповнитися щонайменше 60 років. Але ж на портреті зображено молодшого чоловіка. Відомо, що Гнат Сахновський був у літах, коли вирішив стати ченцем Максаківського монастиря, де перебував останні роки життя. Якщо ж портрет було написано з Івана Гнатовича у друг. пол. XVIII ст., то цілком очевидно, що він вже не міг бути сотником.

До речі, автори-упорядники науково-історичного альбому «Україна – козацька держава» вважали за потрібне не персоналізувати даний художній образ [28, с. 625].

Якщо на портреті зображений хтось із роду Сахновських, цей портрет було створено в другій, а не в першій половині XVIII ст., і дана персона обіймала посаду сотника менського, то це може бути лише одна людина: онук Гната Васильовича, син Івана Гнатовича – **Яким Іванович Сахновський (1718. 9. 09. – 1781. 22. 08.)**. Професор **В. Кривошея** зазначає: Яким Сахновський «навчався у Чернігівському колеґіумі. Службу розпочав із 1737 р. військовим канцеляристом ГВК. У 1737 р. організовував відправку козаків на війну, в 1738 р. в Чернігівському полку організовував відправку полчан у похід, півроку знаходився у Полтавському полку в комісії для перепису вільних дворів для передачі грузинам. Перебував у ставці генерал-аншефа Румянцева в Переяславі, там же з Чернігівським полком ніс сторожу по р. Дніпру. Учасник хотинського походу і баталій. Сотник менський (1739 – 1743). У 1740 р. разом з майором Ізмайловим організовували перепис коней у Чернігівському полку, знаходився при гр. І. І. Неплюєві під час розмежування земель з Туреччиною. У 1742 р. переписував вільні і рангові маєтності. У 1743 р. названий колишнім сотником. Сотник вакансовий, сотник березненський (1748 – 1769). Обозний полковий чернігівський (1769). Абиштований бунчуковим товаришем (з 1769). Мав жилий двір у Мені, шинок у с. Баба (1743). Користувався шляхетським гербом (1743). Д.: Ганна Павлівна Сангурська (1726 – ?), донька полкового обозного чернігівського. У 1769 р. на неї скаржилась до суду вдова сотника королівського Забіли Уляна Полуботок через те, що «підступно» взяла собі помимо синів Забіли Прохора і Прокопа «крепості» їх дядька Василя Полуботка» [17, с. 355–356].

Окремі риси біографії цієї людини, зокрема перебування у ставці П. Румянцева, участь у війні та розмежуванні кордонів із Туреччиною, роблять Якіма Сахновського близьким до ще однієї людини зі схожими рисами біографії. Мова йде про відомого російського інженера, топографа, історика та науковця **Олександра Івановича Рігельмана (1720 – 1789)**. Ми не знаємо, чи зустрічались ці персони, але схожі риси їх біографій роблять таке імовірне знайомство цілком прийнятним [29, с. 505–506]. Якщо це дійсно так, то можна припустити, що автором портрета менського сотника міг бути О. І. Рігельман, пензлю якого належать малюнки представників різних суспільних прошарків Гетьманщини XVIII ст.

Не можна відкидати ще одного представника роду Сахновських – **Павла Петровича (1724 – 1787)**, який обіймав посаду менського сотника з 1753 по 1772 р. Віхи його (Павла Петровича Сахновського. – *Прим. Н. С.*) біографії унеможливають його особисте знайомство з О. Рігельманом. Павло Сахновський не брав участі в російсько-турецьких війнах. Утім він цілком міг позувати російському інженеру на прохання когось з більш старших представників цієї династії, які приятелювали з

Рігельманом. Зокрема, вік та часи сотникування Павла Петровича роблять його більш вірогідним портретним персонажем, аніж Іван Гнатович та Яким Іванович Сахновський.

Одна із 25 чорно-білих літографічних індивідуальних картин, написаних художником О. Рігельманом, називається «Сотник Лівобережного полку» [див. мал. №3]. За зовнішніми рисами цей малюнок дуже схожий на задекларований образ Гната Сахновського. Беручи до уваги той факт, що О. Рігельман після відставки оселився в с. Андріївка Чернігівської волості, цілком імовірно, що саме ця людина могла зобразити менського сотника.

Разюча схожість загальних рис обох сотників нашою думкою щодо використання цього портретного образу для написання О. Рігельманом станкової акварельної літографії сотника Лівобережного полку. «Літописний опис Малоросії», до якого потрапили усі 25 загальновідомих українських портретів, було завершено О. Рігельманом у 1787 р. Яким Іванович помер у 1781, а Павло Петрович Сахновський в 1787 році. Отже, О. Рігельман в якості прототипу свого чорно-білого малюнка міг би використати картину, написану ним раніше.

На користь цієї версії слід привести ще один аргумент: порівняльна зовнішність даного образу (сотника Сахновського. – **Н. С.**) з відомими портретами українських сотників більш ранніх періодів, а також портретів-ровесників. Як бачимо, що портрети Андрія Киприяновича (Федоровича) (XVII ст.), Сави Туптала (XVIII ст.), Андрія Стефановича (20–40-ві роки XVIII ст.), Петра Войцеховича (30-ті роки XVIII ст.), Івана Романовича (сер. XVIII ст.) не є максимально тотожними з образом сотника О. Рігельмана [28, с. 620–625].

Утім, така смілива гіпотеза потребує подальших, більш детальних досліджень, із залученням фахівців у галузі мистецтвознавства, фізіогноміки та криміналістики.

Таким чином, проведений археографічний та іконографічний аналіз двох експонатів Сосницького краєзнавчого музею ім. Ю. С. Виноградського дозволяє зробити наступні висновки:

- *жалувана грамота Гнату Сахновському була надана йому не Петром I (як вважають Д. П. Калібаба та І. К. Сахновський), а канцлером Московії Гаврилом Головкіним;*
- *диспозиція цієї норми права децю значно принижує роль українського гетьмана, за умови звеличення статусу російських чиновників;*
- *санкційна частина правової норми, зазначеної в документі, наділяє керівника козацької держави лише наглядовими функціями;*
- *по-суті, така форма впливу на старшину з боку царської влади буде сприяти деукраїнізації та депатріотизації регіональної еліти Гетьманщини та прискоренню процесу її омосковщення;*
- *художній образ менського сотника є класичним, зважаючи на схожі риси, які ми бачимо на знаменитому малюнку О. І. Рігельмана;*
- *суперечливою є постать, з якої писали цю картину;*
- *на цей статус цілком можуть претендувати три персони з роду Сахновських: Гнат Васильович, Іван Гнатович, Яким Іванович або Павло Петрович;*
- *якщо людина, зображена на портреті (всупереч зробленому запису), жила в друг. пол. XVIII ст., то цей художній твір може належати пензлю відомого історика О. І. Рігельмана;*
- *наукове припущення щодо імовірного автора образу менського сотника зроблене на підставі ототожнення схожих рис автобіографії обох персоналій;*
- *для встановлення історичної цінності даного портрета варто залучити до аналізу фахівців-мистецтвознавців;*
- *дані артефакти мають неабияку історичну цінність;*
- *використання та аналіз їх художньо-документальних складових дозволить здійснювати подальші наукові дослідження регіональної історії нашої держави, зокрема Чернігово-Сіверщини.*

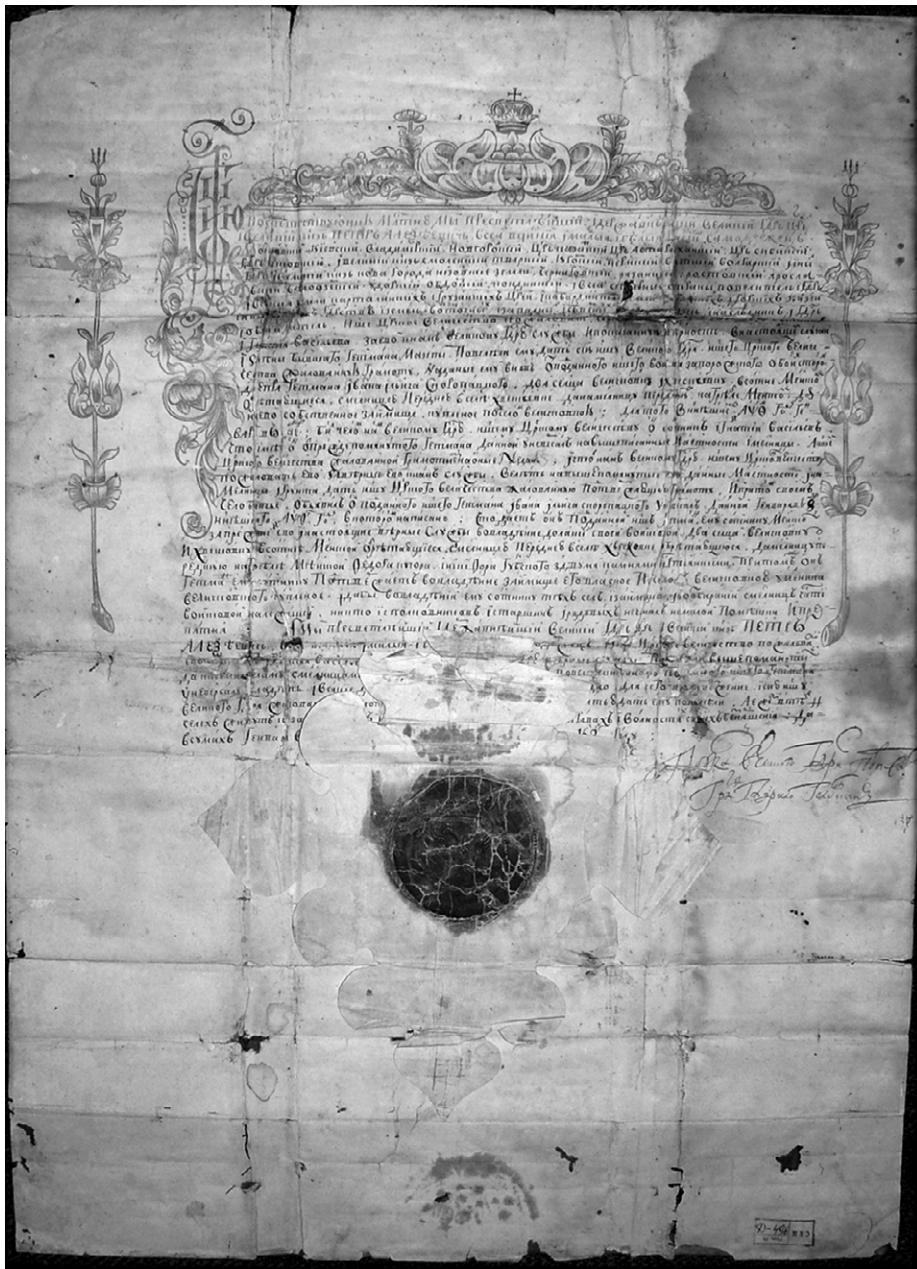

Рис. №1. Жалувана грамота Игнатия Васильева (Сахновського). Оригінал.
Видана власнику 17 січня 1709 р. Ф., д. 45 x 30 см. СКМ. Інв. № 496.

Рис. № 2. Невідомий художник. Ігнатій Васильович Сахновський, сотник із Мени. Оригінал. Олія. Полотно. Перша половина XVIII ст. П., о. 39 x 32 см. СКМ. Інв. № 24.

Рис. № 3. Сотник Лівобережного полку. З малюнку О. І. Рігельмана. Перша половина XVIII ст. Літографія. Папір. Друк. П., о. 25 x 17,5 см.

Додаток № 1

Текст жалуваної грамоти Гнату Сахновському

Божію споспешествующею милостию Мы пресветлейший и державнейший Великий Государь Царь, и Великий Князь Петр Алексеевич Всея Великия и Малыя и Белья России Самодержец, Московский, Киевский, Владимирский, Новгородский Царь Казанский, Царь Астраханский, Царь Сибирский, Государь Псковский, и Великий Князь Смоленский, Тверский, Югорский, Пермский, Вятский, Болгарский и иных Государь и великий князь Нова Города и Низовские земли, Черниговский, Рязанский, Ростовский, Ярославский, Белоозерский, Удорский, Обдорский, Кондийский, и Всея Северные страны Повелитель, и Государь и великия земли Карталинских... и Горских князей и иных царств, государств и земель восточных и западных и северных... и наследник и государь и обладатель Наше Царское Величество пожаловали... сотника Игнатия Васильева за его к нам великого государю службы и показанную верность в настоящей случай измены бывшего гетмана Мазепы.

Повелели ему сию нашу великого Государя нашего царского величества жалованную грамоту на данные ему вновь от подданного нашего войска Запорожского обоих сторон Днепра Ивана Ильича Скоропацкого два сельца Величковку и Хвесь-

ковку сотни Менской обретающиеся, с мельницею переднею в селе Хвеськовке да на мельницу переднюю на гребле Менской да на ево собственное займище, купленное под селом Величковкою для чего в нынешнем 1709 году генваря в 11 день бил челом нам великому Государю нашему царскому величеству он, сотник Игнатий Васильев, что имеет он от прежде помянутого гетмана данный универсал на вышеписанные маестности и мельницы, а нашей царского величества жалованной грамоты не дано, и чтоб великому государю нашему царскому величеству пожаловать его за верный его к нам службы велеть на вешепомянутые ему данные мельницы и грунта дать нашу царского величества жалованную подтверждающую грамоту и притом своем челобитье объявил он подданного нашего гетмана Ивана Ильича Скоропацкого уневерсал, данной генваря 7 нынешнего 1709 года, в котором написано, что дает он, подданный наш гетман ему, сотнику Менскому за прежние свои за настоящие верные службы во владение до ласки своей войсковой два сельца Величковку и Хвеськовку, в сотне Менской обратающиеся, с мельницею переднею, в селе Хвеськовке обретающеюся, да мельнице на гребле Менской Федора Кучора и Никифора Губского с двумя камнями крестьянскими.

При том он, гетман, ему, сотнику, подтверждает во владение займище ево власное под селом Величковкою, у мельника величковского купленное, дабы во владении ему тех сел, займища и в отбирании с мельниц части войсковой належащей никто из полковников и старшин и рядовых не чинил нималой помешки и препятія мы пресветлейший и державнейший великий Государь и великий князь Петр Алексеевич всея Великия и Малыя и Белья России самодержец... . величества пожаловал ево Игнатия Васильева за ево великому Государю верность... . вышепоказанными данными селами, мельницами и ево купленным займищем повешеписанному подданного нашего гетмана уневерсалу владеть и всякие доходы со оных употреблять свободно для чего в подтверждение и сию нашу великого Государя жалованную грамоту за наши цареваго величества печатью дать ему повелели.

А ежели в тех селах живут казаки, и оным быть содержанным при прежних правах и вольностях своих без нарушения.

Дан в Сумах генваря в 17 1709 г, государствования нашего 27 году.

Приказ великаго государя подписал Гаврило Головкин.

На подлиннике оттиск мастичной печати, прикрытой верх из бумаги.

Переписал с подлинника, находящегося в Сосницком краеведческом музее, научный работник музея Ю. Виноградский.

г. Сосница, 5 ноября 1948 г.

Переписано с применением современной орфографии и арабских чисел вместо славянских.

**МОНАРШІ ТИТУЛИ МОСКОВСЬКОГО ЦАРЯ ОЛЕКСІЯ МИХАЙЛОВИЧА
ТА ПЕТРА І**

Титул царя Олексія Михайловича (1645 – 1676)	Титул царя Петра І Олексійовича (1689 – 1721)	Титул імператора Петра Великого (1721 – 1725)
<p>Божиєю милостию, Мы Великий Государь Царь и Великий Князь Алексей Михайлович, Всея Великие и Малые и Белые России, Самодержец Московский, Киевский, Владимирский, Новгородский, Царь Казанский, Царь Астраханский, Царь Сибирский, Государь Псковский и Великий Князь Литовский, Смоленский, Тверской, Волынский, Подольский, Югорский, Пермский, Вятский, Болгарский и иных, Государь и Великий Князь Новагорода Низовские земли, Черниговский, Рязанский, Полоцкий, Ростовский, Ярославский, Белозерский, Удорский, Обдорский, Кондинский, Витебский, Мстиславский и Всея Северные страны Повелитель, и Государь Иверския земли, Карталинских и Грузинских Царей, и Кабардинские земли Черкасских и Горских Князей и иных многих государств и земель восточных и западных, и северных отчич и дедич, и наследник, и государь, и обладатель.</p>	<p>Божиєю милостию Мы, пресветлейший и державнейший Великий Государь Царь и Великий Князь Петр Алексеевич Всея Великия и Малыя и Белья России самодержец: Московский, Киевский, Владимирский, Новгородский; Царь Казанский, Царь Астраханский, Царь Сибирский, Государь Псковский и Великий Князь Смоленский, Тверский, Югорский, Пермский, Вятский, Болгарский и иных Государь и Великий Князь Новагорода Низовские земли, Черниговский, Рязанский, Ростовский, Ярославский, Белоозерский, Удорский, Обдорский, Кондийский, и Всея Северные страны Повелитель и Государь Иверские земли, Карталинских и Грузинских Царей, и Кабардинские земли, Черкасских и Горских Князей и иных многих государств и земель восточных и западных и северных Отчич и Дедич и наследник и государь и обладатель.</p>	<p>Божиєю поспешествующею милостию Мы Петр Первый, Император и Самодержец Всероссийский, Московский, Киевский, Владимирский, Новгородский, Царь Казанский, Царь Астраханский, Царь Сибирский, Государь Псковский и Великий Князь Смоленский, Князь Эстляндский, Лифляндский, Корельский, Тверский, Югорский, Пермский, Вятский, Болгарский и иных, Государь и Великий Князь Новагорода Низовские земли, Черниговский, Рязанский, Ростовский, Ярославский, Белоозерский, Удорский, Обдорский, Кондийский и Всея Северные страны повелитель и Государь Иверские земли, Карталинских и Грузинских царей, и Кабардинские земли, Черкасских и Горских Князей и иных Наследный Государь и Обладатель</p>

[30 с. 253-254]

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник [Текст] / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
2. Заруба В. М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648–1782 рр. [Текст] / В. М. Заруба. – Дніпропетровськ: ЛІРА, 2007. – 380 с.
3. Заруба В. М. Козацька старшина Гетьманської України, (1648 – 1782): персон. склад та родинні зв'язки [Текст] / В. М. Заруба. – Дніпропетровськ. : ЛІРА, 2011. – 931с.

4. Казачко-старшинський род Сахновских [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.rdsakhnvskih.com/>. Заголовок з екрана. – 22. 10. 14.
5. Казіміров Д. В. Землеволодіння козацької старшини на Менщині у другій половині XVII – XVIII ст. [Текст] / Д. В. Казіміров // Сіверянський літопис. – 2006. – № 5. – С. 25-32.
6. Казіміров Д. В. Козацька старшина Менської сотні у другій половині XVII – XVIII ст. [Текст] / Д. В. Казіміров // Гілея. Всеукраїнський науковий журнал. – 2011. – Вип. 52. – С. 267-276.
7. Казіміров Д. В. Суперництво старшинських родин Менської сотні Чернігівського полку у першій половині XVIII ст. [Текст] / Д. В. Казіміров // Сіверщина в історії України. – Київ–Глухів. – 2009. – Вип. 2. – С. 101-104.
8. Казіміров Д. В. Особливості формування та розвитку сотенних структур Гетьманщини другої половини XVII – XVIII ст. (за матеріалами Менської сотні Чернігівського полку). Дис. на здобуття ст. канд. іст. наук [Текст] / Д. В. Казіміров. – Київ, 2012. – 265 с.
9. Калібаба Д. П. Менська «батарея». Героїчні сторінки історії [Текст] / Д. П. Калібаба // Колгоспна правда. – 1981. – 17 берез.
10. Калібаба Д. П. Козацького роду [Текст] / Д. П. Калібаба // Наше слово. – 1991. – 7 листоп.
11. Калібаба Д. П. Самоврядування. Так було колись [Текст] / Д. П. Калібаба // Наше слово. – 1992. – 7 трав.
12. Калібаба Д. П., Соляник В. С. Наша рідна Менщина [Текст] / Д. В. Калібаба, В. С. Соляник. – Мена: Домінант, 2003. – 176 с.
13. Корбач І. М. Сотники: Історичний роман-хроніка / І. М. Корбач. – К.: Укр. центр духов. культури, 1995. – 299 с.
14. Кривошея В. В. Українська козацька старшина. Ч 1. Реєстр урядників гетьманської адміністрації. – Вид. 2-ге, доповнене, уточнене і виправлене [Текст] / В. В. Кривошея. – К.: Стилос, 2005. – 259 с.
15. Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини [Текст] / В. В. Кривошея. – К.: ІПІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 452 с.
16. Кривошея В. В., Кривошея І. І., Кривошея О. В. Неурядова старшина Гетьманщини [Текст] / В. В. Кривошея, І. І. Кривошея, О. В. Кривошея. – К.: «Стилос», 2009. – 431 с.
17. Кривошея В. В. Українське козацтво у національній пам'яті. Чернігівський полк.: Монографія у 2-х т. [Текст] / В. В. Кривошея. – К.: ДП НВЦ Пріоритети. – 2012. – Т. 2. – 508 с.
18. Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник [Текст] / В. К. Лукомский, В. Л. Модзалевский. Издание Черниговского Дворянства. – Спб.: Типография «Сириус», 1914. – 213 с.
19. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник [Текст] / В. Л. Модзалевский. Т. 4. – П-С. – К.: Типо-литография С. К. Шульженко, ул. Пушкинская, № 4, 1914. – 853 с.
20. Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі [Текст] / Вст. ст., упор. та примітки П. М. Саса, В. О. Щербака. – К.: Либідь, 1994. – 768 с.
21. Салтан О. М. «Золота комора» менського сотника Сахновського: народження легенди // Північний вектор. Чернігівський суспільно-інформаційний часопис – 1 трав. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.pivnich.inf/zlta-kmra-menskh-stnyka-sahnvskh-nardzhennya-lehendy/>. – Заголовок з екрана. – 3. 05. 14.
22. Салтан О. М. «Золота комора» менського сотника Сахновського: «Рубікон» і «Тулон» козацького центуріона Сіверщини // Північний вектор. Чернігівський суспільно-інформаційний часопис. – 2 трав. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.pivnich.inf/zlta-kmra-menskh-stnyka-sahnvskh-rubikn-i-tuln-kzatskh-tsentrurina-siverschyny/>. – Заголовок з екрана. – 3. 05. 14.

23. Салтан О. М. «Золота комора» менського сотника Сахновського. Дорогоцінний артефакт козацької доби, який міг існувати. – 1 черв. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://pivnich.inf/zlta-kmra-menskh-stnyka-sahnvskh-drhtsinnyj-artefakt-kzatskji-dby-yakuj-mih-isnuvatu/>. – Заголовок з екрана. – 2. 06. 14.
24. Салтан О. М. «Золота комора» менського сотника Сахновського. Скарб, якого не було. Частина IV. – 8 черв. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://pivnich.inf/zlta-kmra-menskh-stnyka-sahnvskh-skarb-yakh-ne-bul-chasty-na-iv/>. – Заголовок з екрана. – 9. 06. 14.
25. Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю. С. Виноградського. Жалованная грамота менському сотнику Ігнатію Васильєву. – Інв. № 496.
26. Сосницький краєзнавчий музей ім. Ю. С. Виноградського. Портрет. Ігнатій Васильович Сахновський. Сотник із Мени. 1-ша половина XVIII ст. Олія, полотно. Художник невідомий. – Інв. № 24.
27. Сосницький краєзнавчий музей // Виноградський Ю. С. Переклад тексту жалованої грамоти менському сотнику Ігнатію Васильєву [Текст] / Ю. С. Виноградський. – Без інв. номера.
28. Україна – козацька держава [Текст] : ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах / авт. -упоряд; керівник проекту, худож; фото; ілюстратор В. В. Недяк, наук. ред. В. О. Щербак, О. К. Федорчук. – К. : Емма, 2004. – 1216 с.
29. Українське козацтво: мала енциклопедія [Текст] / Кер. авт. кол. Ф. Г. Турченко, Відпов. ред. С. Р. Лях. – Вид 2-ге, доп. і перероб. – К. : Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – 672 с.
30. Энциклопедия российской монархии. Великие князья. Цари. Императоры. Символика и регалии. Титулы [Текст] / В. Бутромеева. – Екатеринбург: У-Фактория, 2002. – 384 с.

Салтан Н. Н. Жалованная грамота и портрет менского сотника Игнатия Васильевича Сахновского: археографический и иконографический анализ

Статья посвящена исследованию двух малоизвестных артефактов периода казачества, хранящихся в Сосницком краеведческом музее им. Ю. С. Виноградского. Это так называемые жалованная грамота и портрет менского сотника Игнатия Васильевича Сахновского.

Осуществлен археографический анализ текста грамоты. Установлено, что содержательная сторона данного документа является индикатором сложных политических и социально-экономических процессов, характерных для Гетманщины нач. XVIII ст. Специфический характер этого первоисточника содержит ряд исторических закономерностей, которые со временем проявят себя, сыграв фатальную роль в судьбе казацкой элиты и украинского государства.

Saltan N. M. Letters patent and portrait of menskil centurion Ignatius Vasilyevich Sakhnovsky: arheographic and iconographic analysis

Article is devoted to two little known period of cossacks artifacts store in the museum of local museum of Sosnytsya named after Winogradsky. This so-called letters patent, and a portrait of menskil centurion Ignatius Vasilyevich. Sakhnovsky.

The arheographic text analysis of letters patent was executed. It was established that the content of this document, was an indicator of the complicated political and socio-economic processes characteristic of Hetman rule, the beginning of XVIII century.

The specific nature of this primary source contains a number of historical regularities, which will eventually manifest themselves by playing a fatal role in the fate of the cossack elite and the Ukrainian state.

Typological characteristics carried portraits of the person. It is determined the main artistic and iconographic parameters of this unique pictorial works of North left bank.

Keywords: property, letters patent, cossack officers, Moscovia, portrait, centurion, royal title, russian officials.